



Savaitinis žurnalas
Leidžiama nuo 1995 m. rugsėjo 10 d.

ISSN 1392-1568

KŠeimo Kronika



Nr.22 (228)

2002 m. liepos 29 d.



DLKĖ – 100

„žuužuangt!“

LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNĄ RAŠĖ

Irena Andriukaitienė – XVIII
Zofija Babickienė – XV-XVIII
Antanas Balašaitis – VIII-XII
Danguolė Barkauskaitė – XVIII, XIX
Giedrė Čepaitienė – XIII
Arūnas Dambrauskas – XIX
Marius Daškus – XVII-XX
Albertas Dilys – II-III
Kazimieras Eigminas – VIII-X, XV-XX
Irena Ermanytė – IX-XVIII
Napalys Grigas – III-VI
Rūta Grušnienė – XVIII, XIX
Sigita Janušonienė – XVIII-XX
Zuzana Jonikaitė – III-VIII
Adelė Judeikienė – XX
Ujana Kairienė – XVIII
Aldona Kaluinienė – XX
Ona Kažukauskaitė – XIV-XX
Sofija Kėzytė – V-VIII
Jonas Klimavičius – I², VIII-X, XIV, XV
Emilis Kraštinaitis – III
Henrikas Kubilius – VIII-XII
Antanė Kučinskaitė – II, IV-VIII
Vidmantas Kuprevičius – XIX
Irena Latvytė – VIII, IX
Aleksandras Lengvinas – I
Antanas Lyberis – I², VI-VIII
Danutė Liutkevičienė – XVII, XIX, XX
Domininkas Lukšys – I², II², VIII
Elzė Mikalauskaitė – I, II, III
Jonas Mikeliūnas – I, II, III
Rolandas Mikulskas – XVII-XX
Gertrūda Naktinienė – XIV, XV, XVII, XVIII
Milda Norkaitienė – XIII-XVI
Kazys Pakalka – VIII-XX
Jonas Paulauskas – IV, VII, VIII
Eglė Pranskūnienė – XVIII
Albina Pribušauskaitė – XII-XIV
Lijana Puzinienė – XVIII-XX
Vilija Ragaišienė – XX
Dovilė Rimantaitė-Svetikienė – XIV-XVI, XVIII
Algis Rubinas – XX
Regina Rukuižienė – XIX, XX
Vilija Sakalauskienė – XVII-XX
Elena Samaniūtė-Otrėbska – I
Juozas Senkus – I, II, I², II²
Vilija Sereikaitė – XX
Vytautas Sirtautas – II, III
Nijolė Sisaitė – XIV
Danutė Skurkaitė – IX
Gražina Smalinskienė – XVI, XVIII
Evalda Strazdaitė-Jakaitienė – VIII
Ritutė Šepetytė-Petrokienė – XIV, XVI, XVII
Zita Šimėnaitė – XII-XVIII
Birutė Tolutienė – VI-VIII
Vanda Traškienė – XI
Zenonas Uoselis – I, III
Jolita Urbanavičienė – XX
Dominykas Urbas – II, III, IV
Adelė Valeckienė – III-V
Teresė Valiuvienė – XI-XIV
Rima Varanavičienė – XIII
Angelė Vilutytė – X-XX
Rimantas Vitkauskas – XVII, XIX
Vytautas Vitkauskas – IX-XII
Bronė Vosylytė – II, III-VII
Klementina Vosylytė – I², II²; IX, X, XII, XIII
Kostas Vosylius – I
Jolanta Zabarskaitė – XVI, XX

Seimo Kronika; specialus Nr. 22 (228) 2002 m. liepos 29 d.

Paskirtis – atspindėti Seimo darbą per savaitę. Žurnalas platinamas Lietuvos savivaldybėms, Vyriausybės institucijoms, bankams, atstovybėms, mokslo įstaigoms, visuomeninėms organizacijoms

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO RYŠIŲ SU VISUOMENE SKYRIUS

Gedimino pr. 53, 2002 Vilnius. www.lrs.lt

Vadovas **Andrius Vaišnys**, tel.: 396201

patarėja Laima Šandarienė, tel.: 396202; *dizainerė* Stanislava Autukienė, tel.: 396204;

fotografas Henrikas Gaičevskis, tel.: 396205; *vyriausieji specialistai*: Jolanta Anskaitienė, tel.: 396508; Vida Nacickaitė, tel.: 396206;

Valdas Sinkevičius, tel.: 396211 („Seimo Kronikos“ redagavimas); Marius Gedutis, tel.: 396203;

vyresnieji specialistai: Artūras Zeleniakas, tel.: 396666 (ekskursijos į parlamentą);

Aigustė Vykantė Bartkutė, tel.: 396210; Jurgita Jelinskaitė, tel.: 396208;

Spausdino „Biznio mašinų kompanijos“ spaustuvė. 3,5 leid. apsk. I. Tiražas 380 egz.

DIDŽIAJAM LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNUI – 100 METŲ



Ekspozicijos Seime fragmentas. Kairėje – J. Balčikonio darbo stalas

2002 m. birželio 11 d. parlamento posėdyje priimtas teisės aktas įprasmina amžiaus darbą

Lietuvos Respublikos Seimas

REZOLIUCIJA DĖL LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNO

Lietuvos Respublikos Seimas,
pripažindamas, kad prieš šimtmetį pradėtas rengti ir Lietuvių kalbos instituto baigtas leisti dvidešimties tomų Lietuvių kalbos žodynas yra didžiausias kada nors sukurtas lietuvių kalbos veikalas,
labai vertindamas žodynininkų darbą, jų išleistą unikalų veikalą, išsiskiriantį Europos žodynų kontekste,
dėkoja visoms žodynininkų kartoms, rašiusioms didįjį Lietuvių kalbos žodyną;
konstatuoja, kad Lietuvių kalbos žodynas yra pradedamos kurti Nacionalinės lietuvių kalbos leksikos duomenų bazės pamatas;
pažymi, kad XX amžius buvo Lietuvių kalbos žodyno tomų amžius, o XXI amžius žinių visuomenėje turi turėti jos poreikius atitinkantį elektroninį ir internetinį Lietuvių kalbos žodyno variantą,
siūlo Lietuvos Respublikos Vyriausybei numatyti 2003 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo projekte 100 000 Lt Lietuvių kalbos žodyno kompiuteriniam variantui pradėti rengti.

LIETUVOS RESPUBLIKOS
SEIMO PIRMININKAS

ARTŪRAS PAULAUSKAS

NUO „LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNO“ KARTOTEKOS RINKIMO PRADŽIOS IKI... ELEKTRONINĖS VERSIJOS

Šiais metais išėjus XX „Lietuvių kalbos žodyno“ to-
mui paskelbta visa lietuvių kalbos leksika nuo 1547 iki
2001 metų.

Seimo valdyba, priėmusi sprendimą iškiliai paminėti
vieną iš svarbiausių nacionalinės kultūrinės raidos reiškinių,
pasiūlė birželio 11 d. ne tik tam skirti dalį rytinio
posėdžio, bet ir surengti Parlamente parodą, kurią per
„atvirų durų valandas“ – kaip ir kiekvieną savaitę – ap-
žiūrėtų Seimo lankytojai, svečiai.

Pagaliau, DLKŽ turėtų būti gera darbo priemonė
kiekvienam parlamentarui, patarėjui, politikos specialis-
tistui.

Pasak Pietro U. Dinio, tai – „įrankis eruditui, stu-
dentui ir vidurinio išsilavinimo žmogui“.

Šiame žurnalo numeryje, specialiai skirtame prista-
tyti, kaip įvykis buvo paminėtas Seime, atskleidžiamas
mūsų politikų požiūris į lietuvių kalbos žodynininkų per-
spektyvą.

Juk XX tomu baigtas leisti „visas“ Lietuvių kalbos žo-
dynas. Tomo gale pridodamas *Post scriptum*, kur bendrais
bruožais apžvelgiama žodyno medžiagos rinkimo, jo teks-
to rašymo ir redagavimo istorija. Kartu pateikiamas žo-
džių geriausių rinkėjų abėcėlinis sąrašas, žodyno tekstą
rašiusių ir redagavusių Instituto darbuotojų sąrašai.

NUOTRUPOS IŠ PRAETIES

*Žmogų įtikinti, paveikti jo protą ir širdį įmanoma tik ta
svarbiausia, tobiliausia ir subtiliausia priemone – kalba.
Čia ryškiausiai ir pasirodo kalbos nepalyginamas prana-
šumas.*

Ulvydas K.. Mūsų didysis lobis ir jo santykis su literatūra. – *Kalbos
kultūra* 39, 1980, 9.

*Kažin ar Sankt Peterburgo meteorologinės observatorijos
tarnautojėlis, tuo metu turėjęs tik Šventosios Kotrynos
mokyklos keturių klasių baigimo pažymėjimą, Kazimie-
ras Būga galėjo įsivaizduoti, kad 1902 metais jo pradėtas
darbas truks lygiai šimtą metų. O tas darbas, tiksliau jo
pradžią, buvo toks. Būsimasis žymiausias lietuviško
žodžio tyrėjas pasidėjo ant stalo Simono Daukanto
„Lietuvos istoriją“ ir „Givatas didiųjų karvaidų senovės“
ir, radęs laisvesnę valandėlę nuo alinančio darbo obser-
vatorijoje, į atskiras korteles pradėjo nusirašinėti įdomes-
nius šio žemaičių krašto rašytojo knygu žodžius.*

Sabalaiuskas A. *Beliko tik vienas tomas!* – *Mokslas ir gyvenimas* 7-8,
1999, 44.

Apžvelgdami Žodyno istoriją, turime pabrėžti, kad,
žinoma, ji tuo nebaigiama...

Ką verta priminti?

Pirmąjį lietuvių kalbos žodyną parašė Konstantinas
Sirvydas (1579-1631), paskyręs jį *In usum studiosae juven-
tutis* – Vilniaus jėzuitų akademijos studentams mokytis lo-
tynų kalbos (išėjo apie 1620 m.). XVII a. pirmojoje pusėje
parašytas ir pirmasis žodynas Mažojoje Lietuvoje (rankraš-
tinis vokiečių-lietuvių kalbų „Lexicon Lithuanicum“). Pir-
masis spausdintas lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kal-
bų žodynas Halės lietuvių kalbos seminaro dėstytojo Fryd-
richo Vilhelmo Hako „Vocabularium Germanico-Litthu-
anicum, et Litthuanico-Germanicum“ išėjo Halėje 1730
m. Vėliau Mažojoje Lietuvoje žodynų buvo parengta ir
daugiau. Iš jų bene iškiliausias yra rankraštinis Jokūbo Bro-
dovskio žodynas (apie 1740), reikšmingas šnekamosios kal-
bos žodžių ir patarlių gausa. Buvo išspausdinti taip pat
Pilypo Ruigio lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kalbų
(Karaliaučius, 1747), Kristijono Gotlybo Milkaus (Kara-
liaučius, 1800) žodynai.

1918 m. Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, o lie-
tuvių kalbą paskelbus valstybės kalba, mokyklai ir visuo-
menei reikėjo naujų ir įvairių žodynų. Grįžęs iš Rusijos į
Lietuvos Respublikos laikinąją sostinę – Kauną, Kazi-
mieras Būga, šalia mokslo tyrimo ir profesoriaus darbo,
buvo raginamas imtis rašyti lietuvių kalbos žodyną. Jis
buvo gerai susipažinęs su F. Kuršaičio žodynu, kuris
K. Būgai buvęs „Vienatijas priegaidės mokytojas“. Daug
retų ir negirdėtų žodžių gavo iš S. Daukanto raštų, me-
džiagą kaupė ir bendraudamas su prof. K. Jauniūni
(1848-1908). Nors ir skundėsi medžiagos stoka, surinko
617 255 žodžius, arba 17 pūdų lapelių.

K. Būgai netikėtai mirus, žodyno rengimas sustojo.
Tik 1930 m. švietimo ministras patvirtino „Lietuvių kal-
bos žodyno“ redaktoriumi tuometinį Vytauto Didžiojo
universiteto docentą Juozą Balčikonį (1885-1969). Žo-
dyno redakcija įsikūrė Kaune, Aleksote, Maironio na-
muose. Žodyno rengėjai kvietė visus žmones talkon įgy-
vendinti šūkį: „Dėk žodį prie žodžio – turėsi žodyną“.
Per dešimtmetį atsiliepė būrys žodžių rinkėjų talkinin-
kų – mokytojų, studentų, kaimo inteligentų (iš viso 857),
jie padėjo žodyno kartotekai išaugti iki 1,5 milijono la-
pelių.

1936 m. jau buvo parengtas pirmasis J. Balčikonio
redaguotas „Lietuvių kalbos žodyno“ tomas, kuris išėjo
tik 1941 m., tos pačios redakcijos parengtas II žodyno
tomas pasirodė 1947-aisiais.

Sovietų antrosios okupacijos metais žodyno II to-
mas buvo ideologiškai įvertintas kaip neatspindintis ta-
rybinės liaudies kovos dėl socializmo kūrimo, priekaiš-

tauta dėl iliustracijų turinio ir pan. Tolesnių tomų leidimas buvo laikinai pristabdytas.

1952 m. „Lietuvių kalbos žodyno“ rengimas pasuktas tarybinės leksikografijos vaga. Pirmieji du prof. J. Balčikonio išleisti tomai buvo perredaguoti pagal naująją instrukciją ir išleisti 1968-1969 m. Juos redagavo naujasis redaktorius ir leksikografijos istorikas Jonas Kruopas (1908-1975). Jis redagavo taip pat VI-X tomus (1962-1976). Kazys Ulvydas (1910-1996) – žodyno XI-XVI tomų (1978-1995) vyriausiasis redaktorius. Vytautas Vitkauskas (g.1935), akademiko J. Balčikonio studentas, dirba leksikografo darbą nuo 1958 m. redagavo žodyno XI-XIX tomus. XVII-XIX tomų vyriausiasis redaktorius, pats surinkęs per 60 000 žodžių. V. Vitkauskui teko pareiga ir garbė pabaigti „Lietuvių kalbos žodyno“ 20-ties tomų leidimą.

Šiame tome randame žodžius *žaizda, žemė, žmogus, žodis, žvaigždė*. Prie kiekvieno žodžio pateikiama jo istorija, semantika, vartojimo šaltiniai ir kalbos plotas (tarmės), pristatoma skolinių kilmė, tikimas bendrinei kalbai.

Žodynas parengtas iš 4,5 milijono lapelių kartotekos ir 20-tyje žodyno tomų yra 20 623 žodžiai (dar 2417 žodžių perspausdintuose tomuose).

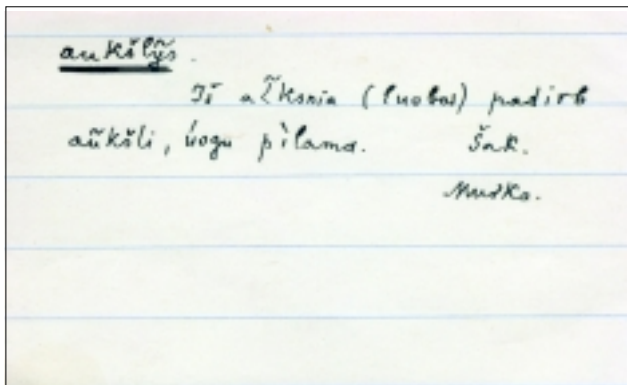
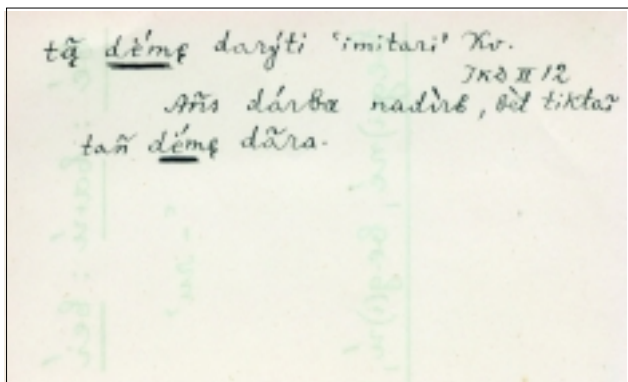
Parlamento vadovybė pasistengė pakviesti į iškilmes visus mokslo įstaigose dirbančius kalbininkus. Ir ne tik dėl to, kad tuo turėjo tikslą pabrėžti jų bendro darbo sėkmę, bet ir naujų tikslų įgyvendinimo būtinybę. XX amžių mūsų kultūros raidoje galėdami įvardyti kaip DLKŽ šimtmetį, iš tikrųjų manykime, kad yra laiku pakloti pamatai moderniems lingvistikos santykiams naujame amžiuje.

Šiuolaikiškas požiūris grindžiamas šiuolaikiškų technologijų taikymu; DLKŽ iš herakliško triūso – surinktų kortelių rinkinio ir tradicinių knygų pavidalo turės tapti „paprasčiausia“ elektronine versija. Politikų nuomone – kaip buvo paminėta Seime per ekspozicijos atidarymą, išvyniojus iš „aukso“ popieriaus XX tomą, – tai užduotis ir Lietuvos informatikams, programuotojams. Juolab, kad jis yra taikliai pavadintas integraliuoju, įvertinus, kad sieja rašomąją, tarminę ir dabartinę kalbą.

Ar elektroninė versija plis sparčiau ir nuosekliai? Vėl daugiausia lems žodynininkų aktyvumas.

**Publikacijoje panaudoti šaltiniai:*

Dini. P.U. Lietuvių kalbos žodynas – žvilgsnis iš šalies
Drotvinas V. Pabaigtuvių vainikas „Lietuvių kalbos žodynui“. – Vilnius: Gimtasis žodis, 2002/7



Kazimiero Būgos užrašytos kortelės ir kalbininko portretas

APIE BAIGTĄ RENGTI LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNĄ



Po žodynininkų priėmimo Prezidentūroje ir Vyriausybėje birželio 11 d. Didžiojo lietuvių kalbos žodyno 100-metis buvo iškilmingai paminėtas Seimo posėdyje.

Minėjime dalyvavo politikai, diplomatai, kalbininkai, užsienio svečiai. Apie lietuvių kalbos žodyno parengimą ir išleidimą, jo kelią iki mūsų dienų ir reikšmę posėdyje kalbėjo Seimo Pirmininkas Artūras Paulauskas, Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininkas prof. hab. dr. Rolandas Pavilionis, Lietuvių kalbos instituto direktorius hab. dr. Giedrius Subačius, Greifsvaldo Ernsto Morico Arnto (Moritzo Arndto) universiteto Baltistikos instituto direktorius profesorius baltistas Jochenas D. Rangė.

NUOTRUPOS IŠ PRAETIES

Okupacijos metais veikusio Lietuvių kalbos instituto direktorius prof. Antanas Salys 1944 m. ankstyvą pavasarį žodyno ir vardyno kartoteką perkėlė iš Antakalnio gatvėje esančių instituto rūmų į akademijos centrinę biblioteką. Čia buvo dirbamos dėžės, žodyno ir vardyno medžiaga sukrauta į tas dėžes, ir A. Salio liepimu jos buvo sunkvežimiu išvežtos. [...]

Iš Vilniaus su prof. Kaziu Šalkauskiu išvykome, rodos, 1945 m. rugpjūčio 25 d. ir užtrukome 4-5 paras. Važiavome per Kauną, Kryžkalnį, Skaudvilę, Tauragę. Iš ten į Pagėgius, Klaipėdą, Kretingą, Plungę ir Salantus. Atvykę į kurią vietą, kareivius (jų turėjome apsaugai) ir mašinas palikdavome nuošaliai, o patys eidavome į klebonijas, aiškindavome, kaip svarbu surasti žodyno kartoteką. Mūsų vizitai ir teiravimasis Skaudvilėje, Klaipėdoje ir Kretingoje buvo nevaisingi, tik patvirtino, kad A. Salys 1944 m. rugpjūčio– rugsėjo mėnesį buvęs Žemaičiuose. Trečiosios paieškų dienos pavakaryje atvykome iš Kretingos į Salantus. Miestelio pakraštyje ant kalvos stovėjo mūrinė bažnyčia su aukštu bokštu. Į šią bažnyčią dėjome daug vilčių, nes ji buvo ne tik tvirta, bet ir gana patikima vieta žodyno kartotekai paslėpti. Be to, netoli buvo ir A. Salio tėviškė. Nuėjome į Salantų kleboniją. Pasitiko klebonas prelatas Antanas Simaitis (prof. K. Šalkauskio pažįstamas). Išisnekėjome apie tikruosius mūsų kelionės tikslus, paaiškinome J. Balčikonio nuomonę. Apgailėstavome, kad, vokiečiams traukiantis iš Vilniaus, buvo išvežta ir paslėpta žodyno kartoteka, kad vilkinamas svarbus lietuvių tautos kultūros darbas, kad ta medžiaga gali sudrėkti, sugesti ir žūti be naudos. Vėliau klebono paklausėme, ar prieš metus nebuvo atsilankęs A. Salys, ar netekę girdėti apie tos kartotekos likimą. Kiek pagalvojęs, A. Simaitis pasakė, kad žodyno medžiaga (12 dėžių) paslėpta bažnyčios bokšto rūsyje...

Bulavas J. Kaip ieškojome kartotekos. – *Mūsų kalba* 2, 1972, 27, 29-30.

ŠIMTMEČIO ŽYGIS

Artūras PAULAUSKAS. Mieli kolegos Seimo nariai, garbūs svečiai, susirinkę šiandien į Seimo posėdžių salę ir atvykę iš užsienių todėl, kad esate neabejingi lietuviškam žodžiui.

Šie metai mums ypatingi. Tai – Didžiojo lietuvių kalbos žodyno pabaigtuvių metai. Ypatingi jie ne vien Lietuvių kalbos institutui, ne vien visiems lietuvių kalbos tyrinėtojams. Tai – visų lietuviškai šnekančiųjų šventė. Šventė viso pasaulio kalbininkams, nes Lietuvių kalbos žodynas yra sunkiai pasveriamas ar kitaip išmatuojamas šaltinis visiems, net svetimtaučiams, kurie savo gyvenimą yra pašventę indoeuropeistikos ir baltistikos tyrimams. Iš tiesų, tai vadinti tokius mokslo žmones svetimtaučiais yra kažkiek neįauku, nes dauguma jų moka lietuvių kalbą. Štai ir tarp šio posėdžio svečių yra Greifswaldo universiteto Baltistikos instituto direktorius Jochenas Rangė, puikiai šnekančias lietuviškai.

Rengdami įvairius kalbos istorijos, istorinės gramatikos, leksikologijos, dialektologijos ir kitus darbus, Lietuvių kalbos žodyno medžiaga yra naudojusi ir ją vertinę tokie indoeuropeistai ir baltistai, kaip Endzelynas, Otrembskis, Toporovas, Šmalstygas, Murata, Pietras Dinis, Nepokupnas ir daugelis kitų, kuriems lietuviškas žodis buvo ar yra kompasas jų moksliniuose darbuose.

Bet pirmiausia didysis Žodynas yra mūsų tautos, mūsų valstybės turtas. Ir todėl jo pabaigtuvės – tai LIETUVIŠKO ŽODŽIO ŠVENTĖ. Viena svarbiausių mūsų švenčių, nes pirmiausia buvo žodis.

Šiandien nelengva būtų pasakyti, kas ištarė tą pirmąjį žodį, nulėmusį tokio lygio ir tokios didžiulės apimties žodyno pasirodymą. Gal didysis anykštėnas Konstantinas Sirvydas, bemaž prieš keturis šimtus metų parengęs pirmąjį „Trijų kalbų žodyną“ – lenkų, lietuvių ir lotynų. Ir nors žodynas buvo skirtas „besimokančiam jaunomenei“, jis ir jo vėlesni leidimai daug prisidėjo prie lietuvių kalbos norminimo ir turtinimo, vadinasi, ir prie Žodyno, kurį mūsų kalbos mokslininkai šiomet užbaigė, atsiradimo.

O gal tą pirmąjį žodį ištarė Frydrichas Vilhelmas Hakas, prieš 272 metus Rytprūsiose sudaręs ir Halėje išleidęs „Lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių žodyną“ su lietuvių kalbos gramatika? Tai kas, kad jame buvo vos apie 4000 žodžių, pavartotų tik Naujajame testamente ir psalmėse, tačiau jais sėkmingai naudojosi vėlesni Mažosios Lietuvos leksikografai.

Paskui savo žodį tarė Jokūbas Brodovskis. Mokytojaudamas Rytprūsiose 1713-1744 m. jis parengė kur kas didesnę ir geresnę vokiečių–lietuvių kalbų žodyną. Jo rankraščiu naudojosi vėlesnieji kalbininkai ir tautosakininkai.

Vėliau tuose pačiuose Rytprūsiose buvo išleisti Piļpo Ruigio, Kristijono Gotlybo Milkaus, Ferdinando Nesselmano, Frydricho Kuršaičio ir kitų parengti dvikalbiai žodynai.



Taigi, pirmiausia buvo žodis, o Lietuvių kalbos žodynas, tas didžiausias lietuvių filologijos veikalas – jau kiek vėliau.

Ir tą svarbiausiąjį žodį 1902-aisiais, lygiai prieš 100 metų, ištarė jaunas Sankt Peterburgo meteorologinės observatorijos tarnautojas Kazimieras Būga, į korteles ėmęs užrašinėti kalbinę medžiagą. Tos kortelės ir tapo tvirtu pamatu kartotekai ir Žodynui.

Po Kazimiero Būgos mirties Lietuvių kalbos žodyno rengimo darbus perėmė Juozas Balčikonis. Jis paskelbė lietuviškų žodžių rinkimo sąjūdį, kuris iš esmės tęsiasi iki šiol. Ir tai, kad Lietuvių kalbos institute dabar saugoma maždaug 5 milijonų lapelių kartoteka, yra šio sąjūdžio pasekmė.

Bet pirmiausia buvo Žodis. Tas žodis, kuris tapo penkiais milijonais žodžių!

Kai šiandien eini per Lietuvos didžiuosius miestus ir skaitai neonais rėkiančius nelietuviškus žodžius, imi mąstyti: negi tarp tų penkių milijonų nepavyko aptikti tinkamo lietuviško?

O gal visai ne ten ėmėme žodžių korteles rinkti? Arba visai ne taip supratome Juozo Balčikonio raginimą?

Lietuvių kalbos žodyną rašė kelios žodynininkų kartos. Po Juozo Balčikonio vyriausieji redaktoriai buvo Jonas Kruopas, Kazimieras Ulvydas, Vytautas Vitkauskas.

Lietuvių kalbos žodynas išugdė tokius leksikografus, kaip Klementina Vosylytė, Ritutė Petrokienė, Irena Ermantytė, Sofija Kėzytė, Gertrūda Naktinienė. Jonas Paulauskas už nuopelnus lietuvių leksikografijai buvo apdovanotas Gedimino III laipsnio ordinu. Šiandien galime drąsiai teigti, kad Lietuvių kalbos žodynas sukūrė stiprią Lietuvos leksikografijos mokyklą.

Taigi šiandien norisi pareikšti didžiulę pagarbą visiems, kurie ne vienerius savo gyvenimo metus atidavė šiam Žodynui ir kurių šiandien jau nebėra tarp mūsų.

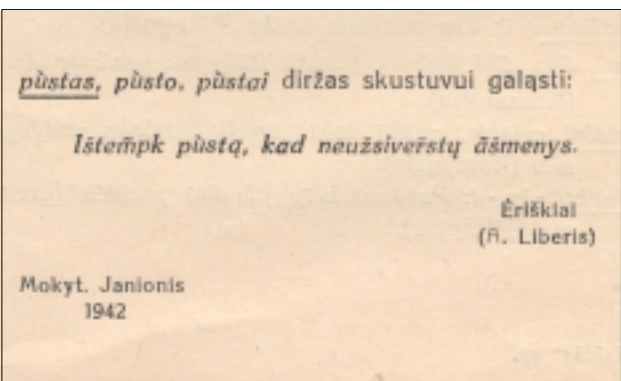
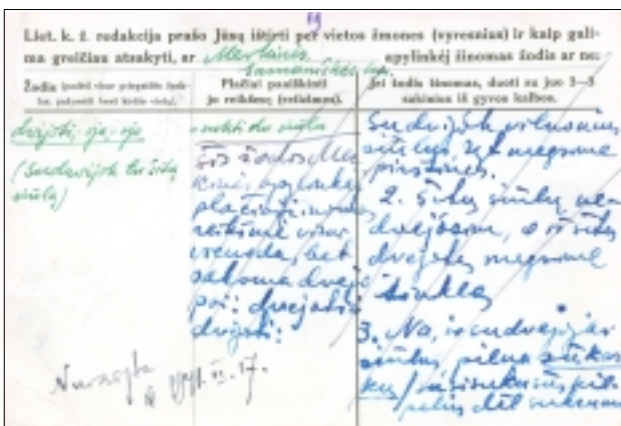
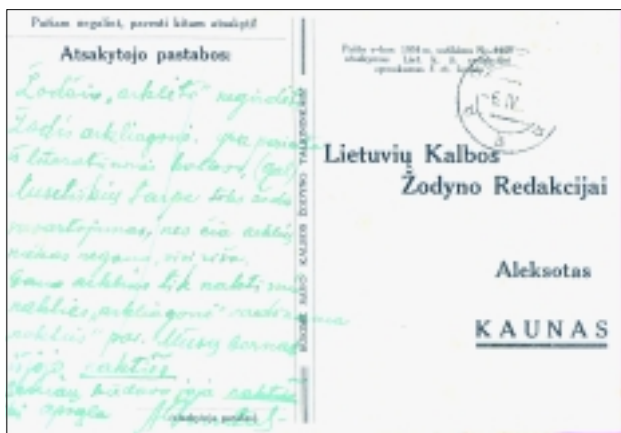
Ir nuoširdžiai padėkoti tiems, kurie iki šiol saugo, tvarko ir gausina mūsų tautos dvasinį išdą – tuos penkis, Kazimiero Būgos pradėtus... milijonus.

Leiskite padėkoti visiems, kas tėvynę myli... ŽODŽIAIS...

Man regis, šiandien ta diena ir ta proga, kai garsi eilėraščio frazė „Žygiais, o ne žodžiais mes tėvynę mylim“ keičia savo prasmę. Nes šios dienos kontekste ŽODIS YRA ŽYGIS. Netgi žygdarbis.

ŠIMTMEČIO ŽYGDARBIS, TRUKĖS ŠIMT-METŲ.

ŽODŽIŲ RINKIMAS – TAI FILOSOFIJA



Rolandas PAVILIONIS. Gerbiamasis Pirmininke, gerbiamasis posėdžio pirmininke, gerbiamieji kolegos, gerbiamosios ir gerbiamieji. Kažkada prancūzų poetas P.Valeri (Valery) pasakė: „Viename kalbos žodyje slypi visa kalbos filosofija“. Todėl šiandien galėtume pagrįstai pasakyti, kokį milžinišką darbą, kokį milžinišką žygdarbį atliko tie, kurie surinko 5 mln. lietuviškų žodžių ir sudėjo juos į dvidešimt žodyno tomų. Šį darbą atliko kartų kartos tų, kurie tikėjo, kad tūkstančiuose, milijonuose žodžių slypi visa tautos gyvenimo, jos kultūros istorija. Jie iš tikrųjų suteikė galimybę mums, mokantiems ir vartojantiems labai nedaug šio žodyno žodžių, savo trumpu buvimu tik prisiliesti prie kalbos, kurios dydis neišmatuojamas jokiais skaičiais ir jokia aritmetika. Ir ne todėl, kad, norėdami paaiškinti, apibrėžti, suprasti vieną žodį, negalime išsiversti be kitų žodžių, kurių kiekvienas savo ruožtu reikalauja šimtų ir tūkstančių dar kitų žodžių, ir šitaip – *ad infinitum*.

Ne ši aritmetika čia yra svarbiausia, kur kas svarbesnė – filosofija, slypinti už šios aritmetikos. Būtent už filosofiją, kuria vadovaudamiesi lietuviškus žodžius sąmoningai ar nesąmoningai rinko kalbininkai ir paprasti kalbos vartotojai, norėčiau Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto vardu šia ypatinga proga ypač padėkoti. Padėkoti tiems, kurie, atlikę šventą darbą, jau seniai išėjo į geresnį pasaulį, ir tiems, kurie, nepaisydami mūsų nesupratingo pasaulio, paskendusio kitoje, kitų vertybių aritmetikoje, šį darbą užsispyrę tęsia.

Yra dvi šios kalbos filosofijos pusės: viena – istorinė, ji veda į praeitį, kita – aktuali, ji priklauso dabarčiai ir ateičiai. Abi peržengė tradicinį, labiausiai paplitusį, siaurai patriotišką, iš tikrųjų – labai provincialų lietuvių kalbos supratimą.

Istorijos požiūriu turbūt nedaugelis mūsų, vartojančių lietuvių kalbą, suvokiame jos indoeuropietiškas šaknis: kad kalbame viena seniausių ir mažiausiai pakitusių indoeuropiečių kalbų, kad ši kalba savo giluminėmis, šiandien vis sunkiai atpažįstamomis prasmėmis ir formomis buvo, yra ir amžinai liks atskaitos pagrindu daugeliui Europos kalbų, tapusi jų provaizdžiu, natūraliai įaugusi į jų prasmes ir formas, tapusiu neatskiriama kitų kultūrų, kitų mitologijų ir civilizacijų dalimi.

Šis, istorinis, požiūris, jeigu pajęgtume jį priimti, leistų padaryti bent dvi moraliniu ir politiniu atžvilgiu svarbias išvadas. Pirma. Maža tauta gali būti didelė ne gyventojų skaičiumi ir ne teritorija, bet savo istorine atmintimi, perteikiama iš kartos į kartą pirmų pirmiausia kalba, ypač kai ta kalba (o tokia yra lietuvių kalba) įauga į kitų tautų kalbas ir kultūras ir į jų istorinę atmintį. Būtent šiuo fundamentaliu požiūriu esame neatskiriama kur kas platesnio nei kartais išivaizduojame kultūros pasaulio dalis. Kaip tik šiuo giluminiu požiūriu kultūrų ir civilizacijų raida peržengia valstybių sienas, suteikdama tautiškumui universalios vertybės pobūdį, darydama tautiškumą ne provincialumo, o civilizuotumo požymiu, pa-



aiškindama, kodėl tautiškumas neprieštaruoja universalumui, kodėl tikrasis universalumas tėra tautiškumų įvairovės ir jų dermės kitas vardas.

Kaip tik toks požiūris į mūsų kalbą ir jos žodžius natūraliai verčia mus išėiti už siaurai suprastų etniškumo ribų, padaryti mūsų

kalbą, mūsų mitologiją, mūsų tautiškumą žmogaus pasaulio dalimi, kurios giliausiuose sluoksniuose dera europietiškas ir baltiškumas, vakarietiškas ir rytietiškas. Neabejoju, kad būtent tai kažkada išvelgė G.Dumezilis (Dumezil), vienas iš tų, kurie klojo pamatus indoeuropeistikos tyrimams ir pagrįstai ragino mūsų tautietį profesorių A.J.Greimą atkurti lietuvišką mitologiją ir įrašyti ją į bendrąją indoeuropiečių mitologiją, į jos apyvaratą. Kaip sakė A.J.Greimas, iš atskirų šukių surinkti visą vazą, kad joje išvelgtume fundamentalius bruožus, grindžiančius mūsų bendrą indoeuropiečių pasaulėvaizdį. Lygiai taip šio žodyno kūrėjai iš atskirų žodžių rinko visą mūsų kalbą, leidžiančią mums suprasti save, kitus ir visą pasaulį, pamatyti save pasaulio įvairovėje ir pasakyti, kad be mūsų kalbos pasaulis neabejotinai būtų atrodęs kitaip ne tik mums, bet ir pačiam pasauliui.

Tuo tarpu mes kasdien vartojame kalbą, retai pagalvodami, kad šitaip prisiliečiame prie mūsų buvimo šiame pasaulyje, civilizacijos pagrindų. Dažniau vartojame savo kalbą nieko bendro su jos šventumu neturinčiais tikslais, tarytum Vilniaus „Akropolis“ turėtų ką bendro su Atėnų Akropoliu, tarytum siektume ne bendrauti kalbos žodžiais, ne tartume jos žodžius, o kartais net jais spjaudytumės. Tarsi tartume žodžius ne tam, kad kurtume gyvenimą, o jį griautume, kad terštume ne tik pačią kalbą, bet ir gyvenimą, kuriam ji sukurta. Žodžiais ne keltume, o žleistume, kartais net žudytume.

L.Vitgenšteinas (Wittgenstein), žymiausias XX a. kalbos filosofas, yra sakęs, kad kartais ir kalba suseraga, o didžiausios mūsų gyvenimo problemos kyla todėl, kad jas formuluojame tokia sergančia kalba. Tačiau, ko gero, būtų tiksliau pasakyti, kad kaip tik savo gyvenimo būdu mes patys susargdiname kalbą, tokia kalba formuluojame tariamas problemas ir šitaip gadiname, griauame ir kalbą, ir patį gyvenimą.

Baigiant leiskite šia proga pasakyti keletą žodžių ne vien istoriniu, bet ir aktuali, dabarties ir ateities, požiūriu.

Žodyno kūrėjai žvelgė ne tik į praeitį, jie darbu, kurį atliko, klojo pamatus lituanistikos, baltistikos dabarčiai ir ateičiai. Jie padeda ir padės įveikti uždarumo, provincialumo sindromą, būdingą daugeliui siaurai mąstančių mokslininkų ir nemokslininkų, kalbininkų ir nekalbininkų, kai jie kalba apie kalbos, šiuo atveju lietuvių kalbos, tyrimus kaip apie ganėtinai uždarus, platesnei pasaulio mokslininkų bendrijai beveik nežinomus arba nerūpimus. Toks stereotipas veši ir Lietuvoje. Jį iš dalies skiepija ne

tik kitų sričių mokslininkai, bet ir kai kurie lituanistai, itin siaurai suvokiantys ne tik pačią kalbą ir savąjį tyrėjo pasirinkimą, bet ir mokslo prigimtį. Pasaulyje nėra nei specifiško lietuviško, nei latviško, nei prancūziško, nei amerikietiško, nei jokio kito tautinio mokslo. Yra lietuvių, latvių, prancūzų ar amerikiečių mokslininkai ir mokslo centrai. Ir Lietuvoje, Vilniaus universitete, yra vienas žymiausių pasaulyje baltistikos centrų, kuriame kaip ir kituose Lietuvos mokslo centruose labiau nei kur kitur vykdomi baltų kalbų tyrimai. Tačiau joks mokslas pagal apibrėžimą nėra tautinis. Jis visuomet tarptautinis, net tuomet, jei jį kurtų vienas žmogus vienoje šalyje. Tai yra ne paradoksas, tokia yra mokslo prigimtis.

Todėl nenuostabu, kad lituanistų ir baltistų yra visuose pasaulio kraštuose. Dar nuostabiau, kad kai kurie jų atlikti ar atliekami darbai pranoksta tuos, kurie daromi Lietuvos lituanistikos ir baltistikos centruose – metropolijoje, ypač tada, kai šie darbai skelbiami tarptautinėse leidyklose ir tarptautiniuose mokslo žurnaluose. Pati lietuvių kalba pelnė jiems tokį tarptautinį statusą ir todėl šiandien mes iš širdies sveikiname šiame susirinkime dalyvaujančius mūsų žymiausius svetur dirbančius kalbininkus, o juos vienija visa Europa ir pasaulyje pasklidusi lituanistų ir baltistų bendruomenė. Tariame jiems paprastą lietuvišką ačiū už tai, kad jie tęsia neįkainojamą mokslui ir kultūrai skirtą darbą Miunsteryje ir Greifswalde, Paryžiuje ir Milane, Kijeve ir visur, kur ne mažiau nei Lietuvoje suvokiama, kad lietuvių, baltų kalbos yra bendros žmogaus civilizacijos paveldo dalis. Paveldo tarptautine, tikrąja prasme, kai jį suprantame ne tik taip, kad kas ateina iš praeitis, bet ir taip, kas paliekama ateičiai. Ne tik tai, kas paveldima, bet ir tai, kas paliekama tiems, kurie bus po mūsų. Būtent šia aktualia dabartį ir ateitį siejančia prasme visų lituanistų ir baltistų darbas yra ne tik mokslas, vertas didžiausios pagarbos ir paramos, bet ir vienas mūsų savigarbos ir orumo pagrindų. Štai kodėl manau, kad labai konkretus, o ne tik simbolinis žodyno pagerbimo aktas būtų mūsų įsipareigojimas visapusiškai remti lituanistikos, baltistikos tyrimus ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje, o, parodytus tokias pastangas, tikėtis paramos iš Europos ir pasaulio bendruomenės, jos mokslo ir politinių institucijų.

Tebūnie šis Seimo posėdis ir jame priimta rezoliucija ne tik pagarbos savajai kalbai, kultūrai ženklas, bet ir mūsų prieraišumo Europai ir pasauliui, žmogaus dvasios kultūrai įrodymas.

NUOTRUPOS IŠ PRAEITIS

Didelis, visą kalbos leksiką apimantis žodynas yra pagrindinis šaltinis tautos kalbai, žodinei kūrybai, poetikai, buičiai, papročiams, ryšiams su kaimyninėmis tautomis, praeičiai ir dabarčiai pažinti. Parengti tokį žodyną yra kiekvienos tautos gyvybinis reikalas.

Kruopas J. Didysis „Lietuvių kalbos žodynas“. – *Mūsų kalba* 2, 1972, 9.

INDĖLIS Į EUROPOS KULTŪROS LOBYNĄ



**Johenas D.RAN-
GĖ.** Didžiai gerbiama-
masis p.Seimo Pirmi-
ninke, gerbiamieji po-
nios ir ponai, gerbia-
mieji, mielieji Lietuvių
kalbos instituto ben-
dradarbiai.

Nuoširdžiai dėko-
ju už išskirtinę garbę
būti pakviestu kalbėti
šiuose aukštuose rū-
muose. Šiandien vi-
siems lietuviams Lie-
tuvoje ir kitur yra džiugi diena, bet ne tik lietuviai, bet

taip pat daug lietuvių ir lietuvių kultūros bičiulių visame pasaulyje džiaugiasi su Jumis, išėjus paskutiniam Lietuvių kalbos žodyno tomui. Leiskite Vokietijos baltistų, lituanistų ir indoeuropeistų bei visų lietuvių kultūros mylėtojų vardu nuoširdžiai Jus pasveikinti. Didelius Lietuvių kalbos žodyno 20 tomų norėčiau pavadinti aukštu švyturiu, kurio šviesūs spinduliai į pasaulį neša iš Vilniaus miesto, iš Lietuvių kalbos instituto, mielą žinią.

Lietuvių kalbos žodynas baigtas, pastatas pastatytas. Statyba pradėta, tikrai pradėta prieš 80 metų, pirmaisiais nepriklausomos, laisvos Lietuvos Respublikos metais, o baigtas Lietuvai vėl atgavus nepriklausomybę ir laisvę. Taigi pats Lietuvių kalbos žodynas yra XX a. lietuvių istorijos liudininkas. Pirmas tomas išėjo be galo sunkiais 1941 me-

NUOTRUPOS IŠ PRAETIES

Juozas Starkus (dabar Kauno medicinos instituto lotynų k. dėstytojas) pasisakė girdėjęs iš vieno prieš karą [1939-1945] gyvenusio Kaune savo pažįstamo, kad kartoteka esanti paslėpta Kaune. Bet kur toji kartoteka paslėpta, tas pažįstamas jam nepasakęs, tik paminėjęs, kad ji esanti saugioje, Nemuno potvynių nepasiekiamoje vietoje. Iš to mudu su mokytoju J.Starkum padarėm išvadą, kad ji turi būti kur nors Žaliakalnyje, kurio Nemuno potvyniai tikrai nepasiekia. Mums neatrodė, kad ji galėtų būti paslėpta kur privačiuose namuose vien dėl saugumo. Vadinasi, kur nors visuomeniniuose namuose, o galbūt bažnyčios rūsiuose. Čia mokytojas J. Starkus parodė didelį paslaugumą – jis perėjo Žaliakalnio bažnyčias, teiraudamasis paslėptos kartotekos. Ir tikrai Antano bažnyčios klebonas nuvedė jį į bažnyčios rūšį ir parodė sukrautas kažkokias dėžes, tik pasisakė nežinantis, kas jose yra. Patikrinus pasirodė, kad tai žodyno kartoteka. Tai buvo 1948 m. balandžio mėnesį.

Lyberis A. Pagaliau surasta visa kartoteka. – *Mūsų kalba* 2, 1972, 31.

tais. Antras tomas išėjo 1947 pokariniais sovietiniais metais. Įdomu, kad 1947 m. tome nėra pratarmės, ir tai daug ką sako. Žodyno redakcijai tuo metu jau buvo pasakyta, kokia yra tarybinės leksikografijos teorija ir praktika. Laidytis tarybinės leksikografijos teorijos ir praktikos Lietuvių kalbos žodyno redakcijai buvo įsakyta 1952 m. Apie tai jau galima skaityti 1956 m. išleisto žodyno trečio tomo pratarmėje. Reikšdamas didžiausią pagarbą, norėčiau padėkoti Lietuvių kalbos žodyno sudarytojams, kurie per 50 okupacijos metų stengėsi nepasiduoti tokiems tarybiniais reikalavimams. Tik tų mokslo žmonių pastangomis Lietuvių kalbos žodynas užėmė labai garbingą vietą tarp kitų tautų žodynų. Pavyzdžiui, Lietuvių kalbos žodyną galima minėti kartu su Oksfordo Anglų kalbos žodynu arba su 33 tomų brolių Grimų Vokiečių kalbos žodynu, išėjusiu 1854-1954 metais.

Dabar galėtų Jums, gerbiamosios ponios ir ponai, ir kitiems Lietuvos žmonėms, kurie kasdien turite savo rūpesčių, kilti klausimas, kuo ypatingas toks žodynas, kad net Lietuvos Respublikos Seimas susirinko jo pagerbti. Atsakyti į tą klausimą galėtų sociologai, lingvistai, istorikai ir kiti. Aš norėčiau atsakyti taip: kalba yra tiesioginis žmonių gyvenimo visais jo aspektais atvaizdas, kalboje atsispindi žmonių socialinis, politinis, ekonominis, religinis ir kultūrinis gyvenimas įvairiais laikais. Skoliniai lietuvių kalboje liudija apie lietuvių kontaktą su kitomis kalbomis ir kultūromis. Lietuvių kalbos žodynas ypač vertingas tuo, kad ten užfiksuoti ne tik žodžiai iš rašytinių šaltinių, bet jame apstu žodžių iš gausių lietuvių tarmių šnekamosios kalbos. Visiems aišku, kad 20 tomų Lietuvių kalbos žodynas – ne tik abėcėlės tvarka išspausdintų žodžių sąrašas. Kiekvieno žodžio tiesioginė arba perkeltinė reikšmė, taip pat ir vartoseną įvairiuose kontekstuose yra išaiškinta iliustraciniais sakiniais. Todėl Lietuvių kalbos žodynas yra kultūros lobynas tikrąja to žodžio prasme ir gali būti teisingai pavadintas *thesaurus lingui lituani*. Kiekviena kalba ir lietuvių kalba nuolat keičiasi, dingsta seni žodžiai, atsiranda naujų žodžių. Taip pat gali keistis žodžių vartoseną, atsiranda naujų priešodžių ir frazeologizmų. Kita vertus, lituanistikos mokslas plėtojasi. Senieji lietuvių kalbos paminklai bus geriau suprasti, tarmės bus geriau ištyrinėtos. Todėl leksikologams, metodologams ir leksikografams niekada netruks darbo, bet sėkmingai jie gali dirbti tik tam tikromis sąlygomis. Jei-gu pavyks toliau ugdyti gerai kvalifikuotus, leksikografijai atsidavusius jaunus specialistus, jeigu bus supranta-ma, kad leksikografija yra svarbus, ilgalaikis darbas, kuriam reikia gerų darbo sąlygų, esu įsitikinęs, kad Lietuva iš savo lituanistų gali sulaukti dar labai vertingų ir reika-lingų leksikografijos darbų. Ačiū visiems, kurie padėjo, kad toks reikšmingas žodynas galėtų išeiti. Ačiū visiems, kurie parėmė ir tikrai parems Lietuvių kalbos institutą ir jo leksikografų darbus. Dar kartą sveikinu ir dėkoju už didelį ir labai reikšmingą indėlį ne tik į lietuvių, bet ir į bendrą Europos kultūrą.

TARP AUTORIŲ – IR VALSTYBĖS VALDŽIA, IR SKAITYTOJAI

Giedrius SUBAČIUS. Didžiai gerbiamasis Seimo Pirmininke Artūrai Paulauskai, didžiai gerbiami Seimo nariai, gerbiamosios ponios ir ponai, kolegos, bičiuliai! Lietuvių kalbos instituto vardu noriu nuoširdžiai padėkoti už išskirtinę garbę ir dėmesį Lietuvių kalbos institutui ir jo žodynininkams, taip pat pačiam žodynui.

Šiomis dienomis labai dažnai kalbame apie Lietuvių kalbos žodyną – žodyną, vadinamą pamatiniu lietuvių kalbos tekstu. Taip pat dažnai kalbame apie Lietuvių kalbos žodyno autorius. Sakoma, kad 100 metų jį kūrė bent kelios leksikografų kartos, sakoma, kad 20 tomų veikalą rašė daugiau nei 60 autorių, sakoma, kad žodžius žodynui į lapelius išrašinėjo bent keli tūkstančiai žmonių. Sakoma, kad daugybėje ekspedicijų šituos žodžius savo lūpomis pasakė 10 tūkstančių žmonių, ir tie žodžiai buvo perkelti į žodyną. Turbūt šie žmonės irgi yra žodyno autoriai. Žodžiai rinkti ir iš M.Mažvydo, J.Bretkūno, A.Smetonos ir dagelio kitų autorių raštų. Ar jie nėra taip pat žodyno autoriai?

Visos Lietuvos ir Lietuvą valdžiusios valdžios per XX amžių turėjo savitą santykį su Lietuvių kalbos žodynui. Ar bent dalis tų valdžių nėra žodyno autorės? Štai 1918 metais susikūrus nepriklausomai Lietuvai, valstybė verste vertė K.Būgą rašyti Lietuvių kalbos žodyną. Po to J.Balčikonį taip pat vertė, skatino rašyti Lietuvių kalbos žodyną. Ar toji valstybė nėra šio žodyno autorė?

Ir 1990 metais atkurta Lietuvos Respublika labai daug dėmesio skyrė Lietuvių kalbos institutui, Lietuvių kalbos žodynui, ir tai leido atsirasti XV, XVI, XVII, XVIII, XIX ir pagaliau XX žodyno tomui, turinčiam raidę „Ž“. Ar tai ne Lietuvos Respublikos autorystė?

Bet man labai norėtusi pakalbėti ne tik apie autorius, bet ir apie šio žodyno skaitytojus. Gali net kai kam kilti klausimas, ar po tokio gausaus autorių sąrašo skaitytojų sąrašas nebus trumpesnis? Ar kiekvienuose namuose yra žodynas? Nebūtinai. Ar kiekvienas, turintis žodyną, jį skaito? Nebūtinai, nebūtinai. Žodyno pirmuosius tomus, net iki XIV, knygynuose sunku surasti, tačiau vėlesnius rasime žodyno lentynose. Matyt, kažkas skaito ne visą žodyną, o tik kai kuriuos jo tomus. Dabar dažnai klausiama, kur gauti visą žodyno komplektą. Tad vis daugiau atsiranda žmonių, norinčių skaityti visą žodyną. Ne tik mokslininkai skaito šį žodyną. Ne tik prof.J.Rangė Vokietijoje, Baltistikos institute jį skaito. Ne tik prof.P.U.Dinis Pizos universitete, Baltistikos katedroje, be jo neišsiverčia. Daug pasaulio mokslininkų naudoja šį žodyną, taip pat daug Lietuvos mokslininkų negali be jo išsiversti. Jį skaito mokytojai, redaktoriai, rašytojai ir, tikimės, Seimo nariai.

Ir šitas žodynas turi ne vieną gyvybę, jis gyvena keliomis formomis. Skaitydamas kas nors viename Dabartinės lietuvių kalbos žodyną, kartais ir nežino, kad jis yra išaugęs iš didžiojo žodyno kartotekos, kilęs iš didžiojo žodyno. Skaitydamas dvikalbį žodyną taip pat labai



dažnai randa žodžių, paimtų iš šito žodyno. Sinonimų žodynas, frazeologijos žodynai – visi jie yra atsiradę iš šio didžiojo, didžiausio Lietuvių kalbos žodyno. Vadinausi, jeigu fiziškai ir ne kiekvienas paima tą žodyną į savo rankas, galima laikyti, kad jie vis tiek yra šio žodyno skaitytojai. Kas juos suskaičiuos?

Neseniai kažkur perskaičiau, kad žodynas prilygintas telefonų knygai, kad jis yra labai labai reikalingas. Tačiau man tai nėra labai aišku. Manau, kad yra labai didelis, esminis skirtumas tarp žodyno poreikio ir telefonų knygos poreikio. Telefonų knygos šiandien mums labai reikia, kitais metais jos reikia mažiau, o po trejų metų mums yra sunku ją nusikratyti. Apie žodyną niekas taip negalvoja. Galiu pasakyti mūsų kaimynų latvių pavyzdį. Didysis kalbos žodynas, šešių tomų žodynas, baigtas rašyti jau daugiau kaip prieš pusę amžiaus, šiandien yra skaitomas ne mažiau negu buvo skaitomas tada, kai buvo išleistas. Tokie dideli, pamatiniai, esminiai veikalai nenori senti. Jie nesensta. Telefonų knygos sensta.

Šiandien visur skamba žodžiai: didysis, grandiozinis, išsamusis žodynas, tezasauras, pamatinis lietuvių kalbos tekstas, žodynų žodynas. Bet galbūt Lietuvių kalbos žodynas didis ne tuo, kad yra didelis, ne tuo, kad turi per 20 tūkst. puslapių, ne tuo, kad yra apie dviejų metrų ilgio, ir ne tuo, kad sveria beveik 40 kilogramų. O turbūt tuo, kad tai yra lietuvių kalbos veikalas, turintis daugiausia autorių ir daugiausia skaitytojų. Joks kitas lietuvių kalbos veikalas, matyt, neturi tiek daug nei autorių, nei skaitytojų. Tai yra mūsų visų rašomas ir skaitomas žodynas. Žodyną rašė redaktoriai K.Būga, J.Balčikonis, K.Ulvydas, J.Kruopas, dabar jis baigtas rašyti vadovaujant redaktoriui V.Vitkauskui. Parašytas paskutinis lietuvių kalbos žodis „žvužvangt“.

Bet žodynas nesibaigia. Dabar rašomi žodyno papildymai, rengiama elektroninė žodyno versija, žodynas ima po truputį transformuotis į kitas formas, virsti nacionaline lietuvių kalbos žodžių duomenų baze. Ir tikrai Jūs sulauksite naujų šio žodyno formų, tikimės, artimiausiais metais. Vadinausi, žodynas baigtas, bet žodynas nepabaigiamas.

„DIDŽIAUSIAS LIETUVIŲ KALBOTYROS KŪRINYS“



Ekspozicijos atidarymo ceremonijoje greta kalbininkų – ir Japonijos laikinasis reikalų patikėtinis Eizo Kaneyasu (pirmas iš dešinės)

Birželio 11-ąją, Lietuvos Respublikos Seime minint Didžiojo lietuvių kalbos žodyno 100-metį, politikai ir išymūs lituanistai iškilmingai atidarė parodą, supažindinančią su iškilus istorinio veikalo raida.

Susirinkusiuosius pradžioje pasveikino pianistas Rokas Zubovas ir solistė Gintarė Skėrytė; po menininkų koncertinės įžangos parodą pristatė Seimo Pirmininko pirmasis pavaduotojas **Česlovas Juršėnas**, kreipdamasis į Lietuvių kalbos instituto, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, Vilniaus universiteto ir kitų šalies aukštųjų mokyklų kalbininkus, užsienio svečius, diplomatus, pakviestus dalyvauti šventėje:



Č. Juršėnas ir dr. J. Zabarskaitė

„Sveikinu visus susirinkusiuosius į tikrą nacionalinę šventę. 20 Didžiojo lietuvių kalbos žodyno tomų – tai 100 metų darbo, kurį atliko kelios Lietuvos intelektualų, pirmiausia kalbininkų, kartos. 100 metų – tai 5 mln. didesnių ar mažesnių, daugiau ar mažiau primargintų kortelių, pašvęstų kiekvienam, kruopščiai surinktam, atrink-

tam lietuvių kalbos žodžiui. Iš tikrųjų, kiekviena tauta – didelė ar maža įdomi daug kuo, bet, žinoma, kiekviena tauta – net ir maža – turi tą didelį turą – savo kalbą, savo leksiką, savo kalbos lobius. Galima sakyti, kad lietuvių tauta su šiais 20-čia tomų įtvirtino savo didįjį turą. Maža tauta su dideliu turu – lietuvių kalbos kraičiu.

Noriu pasidžiaugti mūsų visais didžiais kelių kartų kalbininkais, dirbusiais įvairiausiomis sąlygomis: ir pirmojoje, ir antrojoje Lietuvos Respublikoje, ir prie vienu okupacijų, ir prie kitų okupacijų, bet padariusiais tą šventą, reikalingą darbą: įamžinusiais, įprasminusiais, įtvirtinusiais lietuvišką skambų, vaizdingą, seną žodį.

Noriu valdžios vardu padėkoti dabartiniams kalbininkų kolektyvui; ir tartum jam atitektų ta didžioji garbė: tai visai logiška – kas baigia tam ir garbė, tam ordinais ir medaliai, bet iš tikrųjų *Padėka* skirta visiems, kurie nors kiek prisidėjo prie šio didžiojo darbo atlikimo, prie mūsų didžiojo neįkainojamo lietuvių tautos turto surinkimo, sunorminimo, įforminimo ir išleidimo. Nuoširdus ačiū“.

ŽODYNAS – TAI ABĖCĖLĖS TVARKA IŠDĖSTYTAS VISAS PASAULIS LIETUVOJE IR LIETUVA VISAME PASAULYJE

Kijevo universiteto profesorius Anatolijus Niepokupnas



1941-ieji metai – Lietuvos kultūros istorijos svarbiausioji gairė: K. Jablonskio knyga „Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje“ dar akivaizdžiai rodė, su kokiais vargais lietuvių kalba skynėsi kelią į Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės slaviską rašiją, o I akademinio

Lietuvių kalbos žodyno tomas jau liudijo apie lietuvių kalbos triumfą Naujosios Lietuvos valstybėje.

Ką tik baigtą Lietuvių kalbos žodyną būtina skaičiuoti ne tik tomiais, bet ir sąsiuviniais. Nesvarbu, kad jų pasirodė 10 kartų mažiau negu tomų, bet būtent jie, sąsiuviniai, atvėrė duris būsimiesiems 20-čiai tomų.

Šių sąsiuvininių autorius K.Būga tapo tikru lietuvių leksikografijos dirvos „sėjėju“. Jo pasėtos sėklos „nukrito į gerą žemę“ ir davė 20 Didžiojo lietuvių kalbos žodyno tomų.

Būtina išskaityti į K.Būgos pirmojo sąsiuvinio – jo LKŽ (1924 m.) – „Pratarmę“. Tai kūrybinė baltų kalbotyros klasiko išpažintis, iš kurios aiškėja, kad LKŽ buvo vienintelis jo gyvenimo siekis.

Jeigu aš būčiau dailininkas, tai būtinai nupieščiau LKŽ leidimo pabaigtuvių plakata, kuriame būtų lentyna

su visais Žodyno tomiais, o virš jos – K. Būgos portretas ir jo žodžiai: „Stebėkitės, Lietuva ir kaimynų šaly!“.

Lietuvių kalbos žodyne yra tikrai stebuklingų dalykų. Kaip nei vienas kitas Rytų ir Vidurio Europos šalių žodynų jis sutelkia savyje kalbą ir erdvę, ir laiką, kaip tam tikrą tautos vienybę žodyje (bendrinė kalba, tarmės ir rašto paminklai). Ir kultūriname bei istoriniame raštijos ilgosios distancijos bėgime Lietuva iš akivaizdaus autsaiderio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpiu galingu spurtu 20-ajame amžiuje, sukūrusi 20 tomų Lietuvių kalbos žodyną, išsiveržė į neabejotinus lyderius, pralenkusi šalis, kurios vyravo LDK raštijoje – ir Baltarusiją, ir mano Ukrainą.

Kazimieras Būga pradėjo rinkti kartoteką 1902 m. Todėl iš beveik tūkstantmetės Lietuvos istorijos 100 pastarųjų metų paženklinti akademinio Lietuvių kalbos žodynu.

Lietuvių kalbos žodynas – tai abėcėlės tvarka išdėstytas visas pasaulis Lietuvoje ir Lietuva visame pasaulyje; žodyje užkoduota lietuvių ir kitų baltų tautų – gyvų ir mirusių – istorija; suvyniotas indoeuropiečių tautų istorijos ir kultūros žemėlapis, kurį dar reikės išvynioti ir perskaityti.

Turint omenyje tarptautinę, netgi globalinę lietuvių kalbos, kuri nuolat lyginama su seniausiuoju sanskritu, reikšmę, būtina galvoti ir apie tokį Lietuvių kalbos žodyno eksportinį variantą, kuris bet kurią akimirką galėtų būti prieinamas ir visam kitam pasauliui už Lietuvos ribų: technika tokiam dalykui paruošta ir mes neužmirštame įkvepiančių Lietuvių kalbos žodyno pradininko K.Būgos žodžių:

„Stebėkitės, Lietuva ir kaimynų šaly!“.

KAIP BUVO RENGIAMAS VEIKALAS

Leksikografas Jonas Paulauskas



Nuo pasirengimo leisti Lietuvių kalbos žodyno iki I tomo pasirodymo praėjo beveik 40 metų, o III tomas pasirodė dar po 15 metų. Tik tada „išvažiavo“ LKŽ leidimas ir per 45 m. išėjo 17 tomų, t.y. kas penkeri metai po du tomus. Tie skaičiai akivaizdžiai rodo, kad parengiamasis darbas trunka labai ilgai. Todėl simboliška, kad kvietimas aplankyti LKŽ pabaigtuvių parodą turi įdomų fasadą – J.Balčikonio instrukcijos žodžių rinkėjams pradžią.

Šia proga išėjusi į viešumą LKŽ redakcija bando bent kiek atskleisti žodyno rengimo virtuvę. Pakomentuosime tai, į ką atkreipė dėmesį kvietėjas.

LKŽ rengėjai K.Būga ir J.Balčikonis buvo puikūs žodžių rinkimo organizatoriai. Į šį darbą įtraukė daug inteligentijos. Iš daugelio mokyklų plaukė žodžiai į redakciją. Malonu buvo rasti savo mokytojų – kūno kultūros,

istorijos, o tuo labiau lietuvių kalbos – užrašytų sakinių. Buvo daug žmonių, kurie atsidėję rinko žodžius ir siuntė ar vežė mums. Paminėsiu pora ypatingų atvejų.

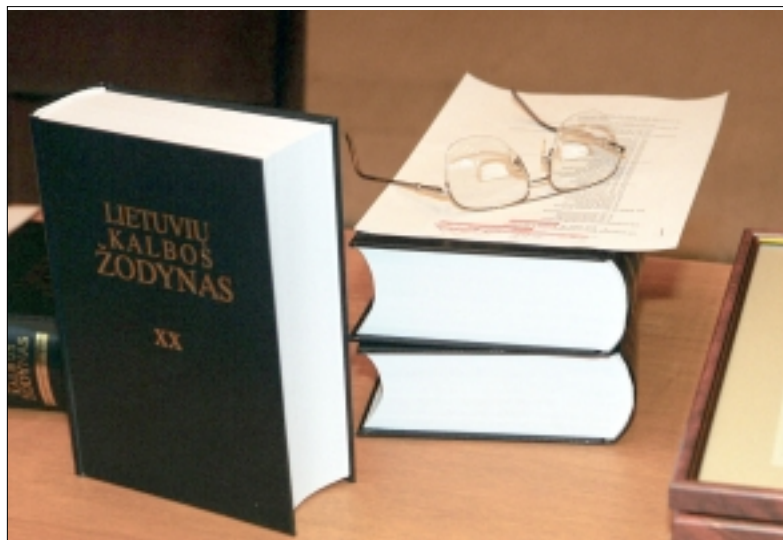
Jurbarko lituanistas Dz.Giedraitis, atsiuntęs nemaža žodžių, II Pasauliniam karui baigiantis pasitraukė iš Lietuvos ir apsigyveno JAV. Aprimus padėčiai jis sužinojo, kad LKŽ leidžiamas toliau. Tada savo ir brolio Antano šeimos narių pasakytus įdomesnius sakinius ėmė užrašinėti ir siųsti savo broliui Juozui, matematikos mokytojui, jau grįžusiam iš Sibiro. Į institutą tiesiog nesiuntė, nes suprato, kaip Sovietų okupacinės valdžios bus vertinamas institutas, bendraudamas su pabėgėliu. Greičiausiai tokie siuntiniai mūsų ir nebūtų pasiekę. O Juozas Giedraitis tuos žodžius persiuntinėjo mums jau iš Jurbarko. Teko man aplankyti buvusį mokytoją ir paaiškinti, kaip tuos žodžius įforminti, kad iš karto tiktų mūsų kartotekai.

Kitas atvejis – tragiškas. Daug metų žodžius rinko mokytojas ir kultūros veikėjas M.Untulis. Neramiais laikais jį bent kiek saugojo nuo įvairių išpuolių instituto duotas pažymėjimas, kad jis yra instituto darbuotojas ir vykdo jam pavestą darbą. Vasaromis jis vaikščiojo po Žemaičius, o žiemą nešė mums kortelių pluoštus su vertingais ir autentiškais žodžiais ir sakiniiais. Vis skundėsi darbo sunkumu, įvairiais priekabiavimais ir sakė daugiau nevažiuosiąs. Bet prašvitus pavasariui vėl dingdavo iš Vilniaus. Taip buvo ir 1952 m. Išvažiavo ir negrįžo. Ir net nebuvo išaiškintos aplinkybės, kuriomis jis žuvo. 1989 m. Skuodo rajono kultūros darbuotojai pasirūpino pastatyti Šatėse, jo tėviškėje, paminklą – ažuolą, simbolizuojantį kalbą. Aplink paminklą buvo pasodinta keliolika ažuoliukų. Šią vasarą sukančia 50 metų nuo M.Untulio žūties. Reikėtų Šatėse įsteigti žodžių rinkėjų muziejų, kuris būtų LKŽ muziejaus filialas (tokį muziejų siūliau įsteigti kalbėdamas penktadienį Vyriausybės rūmuose). Tai būtų lietuvių kalbos propaguotojas vakarų Žemaičiuose.

Reikia pasakyti, kad tarp daugumos sąžiningų žodžių rinkėjų pasitaikė ir fantazuotojų, kurie patys kūrė žodžius. Juos J.Balčikonis gana greitai susekė ir pavadino melagiais. Parodoje jiems taip pat skirtas vienas stendas. Tie melagiai, matyt, susigundė užmokesčiu, nes už vieną lapelį prieš karą buvo mokama iki 20 centų. Po karo tokių fantazuotojų taip pat pasitaikė. Su jais tekdavo mandagiai atsisveikinti.

Instrukcijos žodžių rinkėjams viršuje yra devizas: „Atsiųsk nors vieną žodį!“. Todėl neturėtumėte stebėtis, jei šia proga pakviesčiau ir Seimo narius atsiųsti nors po vieną žodį LKŽ redakcijai. Juk Seimo nariai visuose Lietuvos kampuose nuolat bendrauja su rinkėjais, t.y. tais pačiais žodžių pateikėjais. Jokių specialių pastangų jiems nereikės: užrašys tai, ką pasakos, ypač kuo skūsis. Ta tema kalbant geriausiai išryškėja kalbos sodrumas. Pažadu, kad LKŽ redakcija, vykdydama K. Būgos priesaką, pateikusius daugiau kaip 100 tinkamų žodynui lapelių su žodžiais ir sakiniiais, įamžins būsimuose tomuose, kaip padarė XX tome, paskelbdama tokių rinkėjų gana ilgą sąrašą.

Kelis žodžius verta pasakyti apie J.Balčikonio baldą. Dar dirbdamas Kaune, Maironio namuose, užsisakė specialų stalą, prie kurio dirbo stovėdamas. Tai stalas su atverčiamu dangčiu, įvairaus dydžio stalčiais ir stalčiukais, lentyna dėžutėms pasidėti. Rašomi, redaguojami, siunčiami specialistams ir jų grąžinami su pataisomis žodyno pluoštai turėjo tame stale savo vietą ir dirbant visada buvo po ranka. Vilniuje J.Balčikonis šiuo baldu jau retai naudojosi. O jam pasitraukus iš instituto šiame stale buvo laikomos kai kurios knygos, naujausių papildymų dėžutės. Retkarčiais prie jo pastovi bet kuris darbuotojas, išsitraukęs iš pagrindinės spintos kokią dėžutę ir ieškodamas kokio lapelio. J.Balčikonio baldas stovės Leksikografijos centre ir jo bus atsisakyta tik tada, kai reikės jį perduoti LKŽ muziejui.

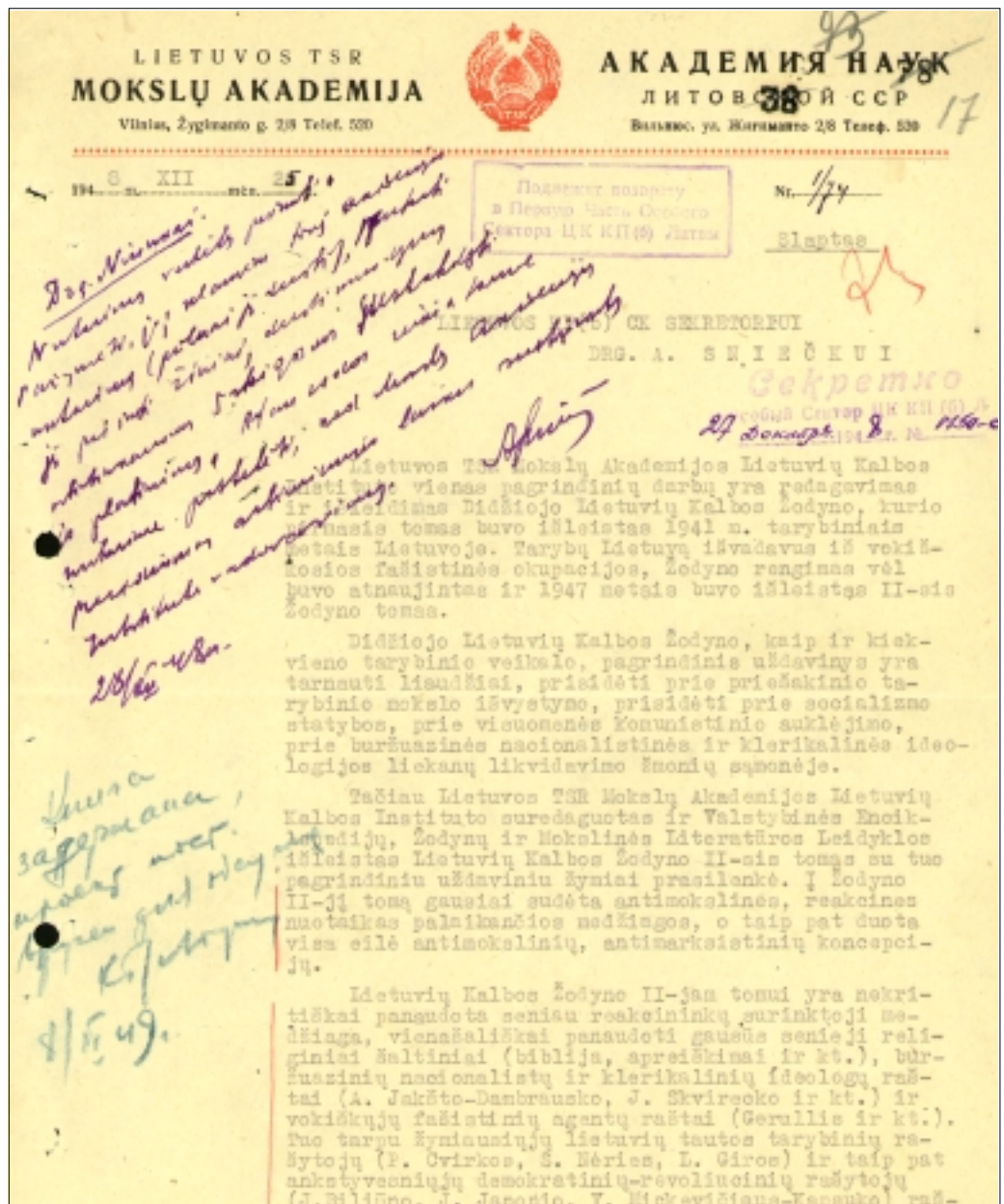


Iškilmėse paskutinį, XX tomą iš „aukso popieriaus“ senosios, LDK valstybės vėliavos fone išvyniojo Lietuvių kalbos instituto direktoriaus pavaduotoja dr. Jolanta Zabarskaitė ir Seimo Pirmininko pirmasis pavaduotojas Česlovas Juršėnas. Pasak parlamentaro, Seimo nariams visi žodžiai turi būti svarbūs, praverčiantys debatuose, ir tas paskutinis – taip pat: „žvužvangt“.

NUOTRUPOS IŠ PRAEITIES

Atsiminkime savo patarlę: „Dėk grūdą prie grūdo – pripilsi aruodą“. Galėtumėm ją pritaikyti ir savo reikalui, „Dėk žodį prie žodžio – turėsi žodyną!“ Tikrai taip, žodynas yra sudėtinis darbas – visos tautos darbas. Sudėjus iš visur po truputį, susidarytų visas žodynas. Dar reikia pridurti, kad žodžių rinkimas iš gyvos kalbos nėra atidėliotinas darbas, nes su mirštančiais vyresniais žmonėmis kasdien nyksta daugybė žodžių. Toliau ir labai norint nebegalėsime rasti to, kas dar girdima šiandien. Mūsų atidėliojimas ar apskritai nerangumas yra tiesiog nusižengimas prieš savo kalbą. Tas atidėliojimas ypač dar tuo nepateisinamas, kad žodžių rinkimas nereikalauja jokio atskiro gaisčio: tereikia tik užrašyti netikėtai nugirstą kokį retesnį žodį ar gražesnį sakinį – ir viskas. Tegu kiekvienas pamokytas lietuvis užrašo tokiuo būdu keletą žodžių – ir jau užteks materialo dideliame žodynui. Surinktas iš visur, jis bus įvairus ir pilnas. Surinkti keletą žodžių niekam nebus sunki našta – neapsunkins net to, kas jau turi dešimtį kitų darbų. Čia tik vienas reikalingas dalykas: niekad nepamiršti tos mažos, bet svarbios savo tautai priedermės!

Balčikonis J. *Rinkiniai raštai 1*, Vilnius: Mokslas, 1978, 127.



Parašas iš kairės apačioje: „Knyga sulaukiama...“ (rus.). 1948 metų Mokslų Akademijos raštas Lietuvos komunistų partijos centro komiteto sekretoriui A. Sniečkui apie II tomą, „prasilenkiantį su tarybinio veikalų uždaviniu“.



„Lietuvių kalbos žodyno“ vyriausiasis redaktorius, profesorius habil. dr. Vytautas Vitkauskas

LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNĄ REDAGAVO

Juozas Balčikonis – I, II
 Antanas Balašaitis – XI-XIV
 Irena Ermanytė – XVII-XX
 Napalys Grigas – IV-VI
 Zuzana Jonikaitė – IV-X
 Ona Kažukauskaitė – XIX, XX
 Sofija Kėzytė – IV-XVI
 Jonas Kruopas – III-VII, I², II², VIII-XI
 Antanė Kučinskaitė – V-X
 Antanas Lyberis – IV-VII, I², II², VIII, X,
 XII-XIV
 Gertrūda Naktinienė – XVII-XIX

Jonas Paulauskas – IV-VII, I², II², VIII-XX
 Ritutė Petrokienė – XVI, XVIII-XX
 Juozas Senkus – I², II², VIII
 Dovilė Svetikienė – XVI, XVIII, XIX
 Zita Šimėnaitė – XVII-XX
 Birutė Tolutienė – VI, VII, I², II², X
 Kazys Ulvydas – III-VIII, XI-XVI
 Adelė Valeckienė – XV
 Angelė Vilutytė – XIX, XX
 Vytautas Vitkauskas – XI-XX
 Bronė Vosylytė – III-VI
 Klementina Vosylytė – XII-XVI, XVIII